

Nr 135.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående dispositionen av vid utmarksdelningen å Öland för allmänt behov avsatta områden; given Stockholms slott den 24 februari 1928.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

B. v. Stockenström.

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 24 februari 1928.

Närvarande:

Statsministern EKMAN, ministern för utrikes ärendena LÖFGREN, statsråden THYRÉN, RIBBING, MEURLING, GÄRDE, PETTERSSON, ROSÉN, HAMRIN, ALMKVIST, LYBERG, VON STOCKENSTRÖM.

Departementschefen, statsrådet von Stockenström anför följande.

Hos Kungl. Maj:t har länsstyrelsen i Kalmar län i skrivelse den 3 april 1924 på anförda skäl hemställt om dels uppdrag för kammarkollegium att verkställa utredning rörande dispositionsrätten till de vid utmarksdelningen å Öland för allmänna behov avsatta områden ävensom att vidtaga de åtgärder, som på grund härav kunde anses påkallade, dels ock att medgivande till eventuell försäljning av vid sagda utmarksdelning för vissa ändamål avsatta men därtill ej längre behövlige områden måtte hos riksdagen utverkas, därest sådant medgivande vore för försäljningen erforderligt. Vid denna länsstyrelsens skrivelse hade fogats två band handlingar till en genom

Bihang till riksdagens protokoll 1928. 1 saml. 112 häft. (Nr 135.)

länsstyrelsens försorg verkställd undersökning rörande dispositionen av ifrågavarande områden.

I ärendet har kammarkollegium efter remiss inkommit med utlåtande den 28 januari 1926, därvid kollegium fogat ett av dess tredje avkivkontor avgivet memorial, innehållande viss utredning rörande de i länsstyrelsens skrivelse omförmälda områdena.

Med anledning av vad kammarkollegium i sitt utlåtande anför[t] har länsstyrelsen i Kalmar län den 4 december 1926 avgivit infordrat förnyat yttrande i ärendet.

Slutligen har domänstyrelsen den 7 april 1927 avgivet infordrat utlåtande i ärendet.

Innan jag närmare ingår på länsstyrelsens nämnda framställning och kammarkollegii utlåtande, vill jag på grundval av länsstyrelsens och kammarkollegii arkivkontors utredningar här lämna en kort redogörelse för utmarksdelningen å Öland.

I en den 29 augusti 1664 utfärdad kungl. ordning och stadga om jakter, djurfång och fågelskjutande upptages Öland såsom »enkannerligen varande en Kungl. Maj:ts Djurgård och frikallad Park». Även av andra under 1600—1700-talen utfärdade författningar framgår, att man under denna tid betraktade Öland såsom en kunglig djurgård. Sålunda förklaras i kungl. plakatet mot olovligt skjutande och djurs fällande på Öland den 31 oktober 1689 samt i kungl. brev av den 6 september 1692 och den 7 mars 1760, att Öland vore en kronans park, gehäg- och jägeriplats samt en gammal kronans frikallade park, därå icke något hemman, av vad natur som helst, hade någon äganderätt till skog och utmark.

De äldre hemmanen å Öland synas hava blivit skattlagda allenast för sina inägor. Djurgårdsinrättningen å Öland medförde i allt fall, att hemmansägarna icke utan särskilt tillstånd av kronan ägde rätt att inhägna eller odla någon del av den »öppne liggande utmarken», detta för att djuren i djurgården skulle kunna erhålla tillräcklig sommarföda. Hemmansägarna synas emellertid hava fått nyttja denna utmark till mulbete för sina kreatur.

Bland Ölands invånare rådde emellertid ett synnerligen starkt missnöje med djurgårdsinrättningen. Detta missnöje fick ett uttryck vid 1800 års riksdag, vid vilken Ölands riksdagsfullmäktige anhöllo, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta därom, att djurgårdsinrättningen upphörde och att de där varande »högdjuren» bortskaffades. Såsom skäl härför framhöllo fullmäktige, att djuren tillfogade jordbrukarna mycken skada genom sädens nedtrampande utan motsvarande nytta för kronan, som måste till djurens underhåll vintertid anslå ansenliga kvantiteter hö. På grund av denna framställning medgavs genom Kungl. Maj:ts brev den 12 maj 1801, att djurgårdsinrättningen på Öland finge upphöra, varjämte förklarades, att Kungl. Maj:t vid en så skeende förändring å Öland funne det förtjäna särskild uppmärksamhet genom vilka anstalter och därefter avpassade författningar den allmänna hushållningen därstädes kunde försättas i ett mera gagneligt skick än som kunnat vinnas, så länge detta land haft egenskap av Kungl. Maj:ts djurgård och gränserna för ägande- och dispositionsrätten varit därefter avmätta. Vid en avveckling av djurgården borde emellertid, förklarade Kungl.

Maj:t, tillses, att de kronan tillhöriga allmängningstrakterna sattes under en riktig vård, att på den öppet liggande utmarken, varav dittills i anseende till djurens sommarföda intet fått inhägnas eller odlas, vissa tjänliga parker avsattes, där ek- och annan skogsplantering kunde verkställas, att den övriga marken bleve skiftad mellan socknar och byalag med skyldighet för dem att därav använda viss andel till skogsplantering, att hemmansinnehavarna på Öland mot en friare dispositionsrätt över marken och såsom erkänsla för befrielsen från djurgårdsinrättningen ålades att med stängsel underhålla de allmänna planterhagarna samt att i övrigt genom de medel, som lantmäteriet lämnade vid storskiftens verkställande och andra dithörande anstalter, sådana medel nyttjades, som upplivade idogheten.

För frågans närmare utredning tillsatte Kungl. Maj:t särskilda kommitterade. Genom ett likaledes den 12 maj 1801 utfärdat Kungl. Maj:ts brev förordnades därjämte, att de å allmänningssmarken å Öland med landshövdingens oklanderade tillstånd under de gamla hemmanen gjorda och då redan upplodrade intagor finge, ehuru de kunde hava tillkommit av annan mark än oländiga och till skogsväxt odugliga kärr och mossar, efter skedd ordentlig skattläggning under samma hemman mot särskild ränta bibehållas. Ifråga om så kallade backstugor eller bebyggda smärre intagor å allmänningssmarken förklarade Kungl. Maj:t, att innehavarna därav skulle tills vidare bliva därvid bibehållna.

Sedan de av Kungl. Maj:t utsedda kommitterade avgivit anbefallt betänkande i frågan, meddelades genom Kungl. Maj:ts brev den 16 mars 1802 detaljerade bestämmelser angående åtgärder för hushållningens förbättrande på Öland. Därvid medgavs, att den allmänningssmark, som huvudsakligen endast kunde nyttjas till mulbete, finge fördelas mellan dem, som begagnade sig av marken. Sedermera förordnades genom Kungl. Maj:ts brev den 12 juli 1812, att förslag skulle uppgöras till en lämplig fördelning av utmarken hemmanen emellan, varjämte föreskrefs att, då på åtskilliga ställen utmarken ofelbart vore vidsträcktare än som erfordrades för kringliggande hemmans behov, sådan överloppsmark skulle avskiljas och föreslås till nya hemman, kronotorp, köpingar, färjeställen eller andra nyttiga ändamål, allt efter vidd, beskaffenhet och läge.

Enligt en därefter av Kungl. Maj:t den 6 maj 1813 utfärdad instruktion för de kommitterade, som hade att upprätta förslag »till lämplig fördelning mellan hemmanen på Öland av den därstädes varande f. d. kronopark eller öppen liggande och genom kungl. brevet den 16 mars 1802 till hemmanen upplåtna utmark», skulle kommitterades ordförande vid jordrannsakingar granska och bestämma rågångarna och rätta skillnaden mellan ej mindre de från delningen undantagna skogsparker än även andra behörigen avskilda ägor samt den till delningen anslagna utmarken. Enligt instruktionen skulle därefter kommitterade företaga delningen, varvid skulle iakttagas i huvudsak följande: Delningen skulle verkställas för vartdera av de så kallade moten å Öland särskilt. Vissa såsom skogsallmänningar förut ansedda, i instruktionen uppräknade marker, vara Ölands invånare ägde erhålla utsyning av skog, skulle för sådant ändamål från delningen undantagas. Visst slag av odlingsbara kärr och mossar av den betydighet, att de borde förbehållas kronan, skulle undantagas från delningen. Där markens vidd, läge och egenskap sådant medgäve, skulle till anläggning utses nya hemman eller kronotorp jämte boställen för provinssiällkare och kronolänsmän. Tjänliga ställen skulle likaledes utses och avsättas »till inrättning af Köpingar, Post-Contoir, Färje- och Lots- platser samt nya vägar

och andra behof till allmän nytta». Redan beviljade intagor och uppodlingar skulle medräknas i utmarkens areal och ingå i delningen men bibehållas, så vitt belägenhet det medgäve, till de hemman, varunder de hävdades, i avräkning å deras tillfallande lott för att därefter, om så ej förut skett, skattläggas. Sedan all den delbara kronoutmarken blivit till vidd och beskaffenhet uttrönt, skulle den efter oförmedlade mantalet fördelas på hemmanen av vad natur de än vore. Den sålunda hemmanen tilldelade marken skulle åsättas viss årlig ränta att utgå till kronan. Kommitterade skulle därefter underställa förslagen Kungl. Maj:ts prövning, och ägde den, som vore missnöjd med desamma, att däröver hos Kungl. Maj:t anföra besvär inom trettio dagar från delfäendet.

Sedan delningen verkställdes och delningsförslagen underställdes Kungl. Maj:ts prövning, blevo desamma av Kungl. Maj:t fastställda i fråga om norra motet genom Kungl. Maj:ts brev den 29 oktober 1816 och beträffande södra motet genom Kungl. Maj:ts brev den 12 maj 1819.

Vid delningen i norra motet hade kommitterade, i överensstämmelse med vad Kungl. Maj:t föreskrivit i den för kommitterade utfärdade instruktionen, från delningen undantagit och avsatt mark till 1) allmänna vägar, 2) hamnplaner och fisklägen samt lotsplatser, 3) köpings och färjeplatser vid Borgehamn och Byrum i Böda socken samt plan till postkontor vid Stora Rör, 4) anläggning av ett kalkbränneri med skiffer vid Grönvik i Persnäs socken, 5) institut för linkultur och vävnad efter norrländska metoden, sex tunnland mellan Borgholms kungsgårds ägor och Borgehamns köping, 6) post- och roddaretorp vid Stora Rörs färjeplats, 7) de å allmänningen befintliga tullmjölkvarnar, dock emot ränta efter skattläggning, 8) sådana inhysesplaner, som kunde försörja en åbo, och 9) utom odlingsbara kärr och mossar, vilka blivit kronan förbehållna, mark till nya hemman och kronatorp, sedan uttrönt blivit, att de gamla hemmanen dessutom kunde erhålla nödigt behov av mark.

Vid delningen i södra motet hade kommitterade från delningen undantagit områden 1) till allmänna vägar byarna emellan samt till hamnar, lastageplatser och andra allmänna ställen, 2) till nödiga planer omkring fisklägen, vedhamnar och lastageplatser, till stenbrott, gruståkt, väglagning och lertåkt vid husbyggnader, 3) till anläggning av en köping vid Mörbylånga skans, där en av de bättre hamnarna på västra kusten funnes och vilket ställe såsom beläget nästan mitt i motet vore för en sådan anläggning mest tjänlig, 4) till de å allmänningen befintliga vädertullkvarnar och 5) till kalkbränneri med skiffersten vid Degerhamn för allmogens behov.

Enligt en av länsstyrelsen under åren 1915—1917 verkställd utredning hade vid nämnda utmarksdelning å Öland bland annat avsatts för allmänt behov områden till ett antal av 189 med en sammanlagd areal av i avrundat tal 1,040 hektar.

Av dessa områden utgöras:

90 stycken av stenbrott, sandtag eller lertag med en areal av tillsammans omkring 510 hektar,

52 stycken av fisklägen med en sammanlagd areal av omkring 110 hektar,

17 stycken av last-, hamn- och lotsplaner samt färjeställen med en areal av tillhoppa omkring 180 hektar,

Områden var-
om i ärendet
är fråga.

16 stycken av marknadsplatser, kyrkvallar och avrättningsplan med en areal av tillhopa omkring 60 hektar,

1 av köpingsplats vid Mörbylänga med en areal av 9.2432 hektar,

7 stycken av planer för tullkvarnar med en areal av sammanlagt omkring 8 hektar,

2 stycken av områden för alunbruk med en sammanlagd areal av omkring 118 hektar,

3 stycken av områden för kalkbränneri med en areal av 27.4125 hektar, och

1 av ett numera skatteköpt kronotorp med en areal av 17,3395 hektar.

I sin förenämnda skrivelse den 3 april 1924 har *länsstyrelsen* anført i huvudsak följande:

Vid utmarksdelningen å Öland hade en del områden blivit avsatta för särskilt ändamål. När tvister i många fall uppstått rörande disposition av nämnda områden, hade länsstyrelsen låtit anställa en förberedande undersökning i syfte att få utrett, vilka av områdena, som fortfarande användes för det ändamål, för vilket de avsatts, eller som kunde anses böra för samma ändamål för framtiden reserveras. Av undersökningen hade framgått, att många av områdena aldrig behövts eller till synes aldrig komme att erfordras för det ändamål, som vid fördelningen avsåges. Flera av dessa områden eller planer hade blivit bebyggda av enskilda personer till stort antal, av vilka en del erlade avgäld till vederbörande kommuner eller byamän såsom förmenta ägare till jorden. Från personer, som sålunda slagit sig ner på områdena, hade flerfaldiga gånger hos länsstyrelsen gjorts framställning om tillstånd till inköp av marken, men i saknad av utredning av dispositionsrätten till områdena hade länsstyrelsen icke kunnat bifalla dessa framställningar eller eljest vidtaga andra åtgärder än att söka införskaffa underlag till en fullständig utredning rörande markinnehavarnas rättigheter.

Av länsstyrelsens utredning framgår bland annat, att sju av områdena med en sammanlagd areal av omkring 170 hektar disponeras av enskilda, som uppgiva sig hava lagfart å områdena. Härav innehar Ölands cementaktiebolag större delen av dels Ölands alunbruks utmål jämte därtill anslagen mark om tillhopa ungefär 74 hektar dels och Lovers alunbruks utmål med därtill anslagen mark om tillsammans något över 44 hektar.

Utredningen giver vidare vid handen, att 20 stycken av stenbrotten och dylika områden, 12 stycken av fisklägena, 4 stycken av hamn- och lastplatserna, 6 stycken av marknadsplatserna och dylika områden och 2 stycken av planerna för tullkvarnar eller tillhopa områden med en areal av omkring 130 hektar i sin helhet disponeras för ett med områdena ej avsett ändamål. Sålunda brukas ett flertal av dessa områden av enskilda personer, vilka i många fall därå uppfört egna boningshus. Av utredningen framgår därjämte, att åtskilliga områden disponeras till en del för avsett ändamål och till en annan del av enskilda. Detta är förhållandet med 14 stycken av stenbrotten och dylika områden, 5 stycken av fisklägena, 8 stycken av hamn-, last- och lotsplatserna och 6 stycken av marknadsplatserna och dylika områden, vilka tillsammans innehålla en areal av omkring 230 hektar. Härav torde omkring 95 hektar innehavas av tillsammans

Länsstyrelsens
skrivelse den
3 april 1924
och styrelsens
utredning om
nuvarande
dispositionen
av områdena

ungefär 240 enskilda personer. Flertalet av dessa hava åt sig uppfört bostadshus å områdena. Övriga områden eller 53 stycken av stenbrotten och dylika områden, 35 stycken av fisklägena, 5 stycken av hamn-, last- och lotsplatserna samt färjeställena, 4 stycken av marknadsplatserna och dylika områden, 1 köpingsplats, 4 stycken av planerna för tullkvarnar och 2 stycken av kalkbrännerplanerna med en sammanlagd areal av omkring 510 hektar disponeras för därmed avsett ändamål eller ligga outnyttjade.

Den av länsstyrelsen verkställda utredningen har alltså visat, att ett stort antal av de vid utmarksdelningen å Öland avsatta områdena helt eller delvis disponeras för annat ändamål än det, för vilket desamma undantagits vid delningen. I många fall hava sålunda enskilda personer slagit sig ner å områdena utan att hava erhållit formligt tillstånd därtill. Andra åter påstå sig besitta områdena med äganderätt. I andra fall hava kommuner eller byalag upplåtit områdena eller delar därav till enskilda, vilka därför till kommunerna eller byalagen erlægga ett vanligen mindre belopp som årlig avgäld. Det finnes därjämte områden, som hittills icke tagits i anspråk för sitt ändamål och som till synes icke heller någonsin komma att erfordras för detsamma.

Kammar-
kollegii ut-
låtande.

Kammarkollegium har i sitt förenämnda utlåtande den 28 januari 1926 anfört i huvudsak följande rörande dispositionsrätten till områdena.

Utmarksdelningen synes närmast haft karaktär av en avvitrting, och lika litet som äganderätten till de områden, som vid avvitrtingen i Norrland av de därvid uppkomna överloppsmarkerna avsatts till åtskilliga ändamål, såsom till kyrkstäder och s. k. hållhågnader, genom avvitrtingen avhänts kronan, lämna enligt kammarkollegii mening bestämmelserna om de från utmarksdelningen å Öland undantagna områdenas avskiljande såsom överloppsmarker eller det sätt, varpå sådant avsättande ägt rum, stöd för antagande, att kronan avhänt sig äganderätten till dessa områden. Att kronan skulle avsett att avhända sig äganderätten till sådana för rent statliga ändamål avsatta planer som lots- och postkontorsplaner m. m. lär redan i sig självt vara uteslutet. Till dem av ifrågavarande områden, vilka icke avsatts till rent statliga ändamål såsom lotsplatser och dylikt, varöver kronan torde hava såväl ägande- som dispositionsrätt, lär — bortsett från de fall, då kronan uttryckligen avhänt sig äganderätten — annan rätt icke tillkomma enskilda eller kommuner än rätt att disponera och utnyttja desamma till de ändamål, för vilka de avsatts. I följd härav torde de områden, vilka icke längre användas eller kunna användas för avsedda ändamål, kunna av kronan fritt disponeras, utan att annans rätt därigenom skulle trädas för nära. Förhållandet föreligger ganska ofta så, att området av kommuner eller enskilda tagits i användning för annat ändamål än det vid utmarksdelningen bestämda. I den mån så är fallet — grustagsområdena hava t. ex. ofta i större eller mindre utsträckning tagits i anspråk för bebyggelse — saknas tydligen anledning att vidare uppehålla den vid utmarksdelningen bestämda dispositionen. Att till boplatser avsedda områden, t. ex. fisklägen, kunna, utan att någons rätt därigenom kränkes, av kronan upplåtas till lägenhetsinnehavarna med äganderätt torde likaledes vara uppenbart.

Kammarkollegium hemställer därefter, att länsstyrelsen måtte anbefallas att dels lämna de lägenhetsinnehavare, vilka önskade förvärva äganderätt till sina å områdena intagna lägenheter, tillfälle att låta genom vederbörande lantmätare avmäta och kartlägga sina lägenheter och föranstalta om deras saluvärdering genom därtill av länsstyrelsen utsedd lämplig och sakkunnig person, dels över framställningarna om friköp höra vederbörande dels ock därefter till Kungl. Maj:t insända handlingarna jämte eget utlåtande *samt att* efter avgörandet av länsstyrelsens förevarande framställning handlingarna måtte överlämnas till kammarkollegium för de åtgärder, som kunde med anledning av omständigheterna ankomma på kammarkollegium eller dess advokatfiskalsämbete.

Med anledning av vad kammarkollegium sålunda uttalat har *länsstyrelsen* i sitt omförmälda yttrande den 4 december 1926 anfört följande.

Länsstyrelsens
yttrande den 4
december
1926

Den utväg till det viktiga och tillika komplicerade ärendets lösning, som kammarkollegium föreslagit, torde enligt länsstyrelsens åsikt vara den, som lättast och utan alltför stora kostnader skulle leda till målet. Visserligen innebure det av kammarkollegium föreslagna tillvägagångssätt en viss tidsutdräkt, men detta torde dock ej kunna helt undvikas. Såväl ur allmän som ur enskild synpunkt vore av synnerlig vikt, att de föreslagna åtgärderna snarast genomfördes. Utvecklingen av Ölands jordbruk och näringsliv i övrigt hade i icke ringa mån hämmats av rådande ovisshet rörande rätten till ifrågavarande lägenheter. Länsstyrelsen hade ej heller något att erinra mot att frågan, på sätt kammarkollegium föreslagit, löstes successivt och i etapper. Under alla förhållanden syntes det lämpligt, att innehavarna av å avsatta områden befintliga lägenheter först bereddes möjlighet att förvärva desamma.

I sitt i ärendet avgivna utlåtande har *domänstyrelsen* förklarat sig biträda den av kammarkollegium gjorda hemställan.

Domänstyrelsen.

Såsom i ärendet antytts göra sig olika meningar gällande om vilken rätt, kronan har till ifrågavarande områden. Å ena sidan har frambållits, att kronan, som vid utmarksdelningen vore ägare till hela utmarken, vid delningen ej avhänt sig äganderätten till områdena utan endast upplåtit desamma till nyttjande, så länge områdena erfordrades för vissa vid delningen angivna allmänna behov. Å andra sidan har förfäktats den meningen, att de kommuner eller de jordägare, som vid utmarksdelningen avsåges skola få nytta av områdena, fått områdena åt sig upplåtna med äganderätt eller åtminstone ständig besittningsrätt. I allt fall borde den omständigheten, att områdena helt eller delvis tillfälligtvis icke nyttjades för det vid utmarksdelningen avsedda ändamålet, icke kunna medföra rätt för kronan att återtaga områdena. Dessa kunde nämligen i en nära framtid bliva behöfliga för sitt ändamål. De borde därför alltjämt reserveras för tillgodoseende framdeles av det behov, varför de blivit avsatta.

Redogörelse
för vissa ären-
den angående
utmarken å
Öland och de
avsatta om-
rådena.

Till belysning av frågan om äganderätten till nu ifrågavarande områden synes här böra i korthet lämnas några uppgifter rörande en del ärenden,

som — handlagda under tiden efter utmarksdelningen — angått utmarken eller de därå avsatta områdena.

Av den förut lämnade redogörelsen för utmarksdelningen framgår, att hemmanen å Öland vid delningen erhöilo vissa lotter av utmarken, för vilka de skulle erlägga årlig ränta till kronan. Såväl vid 1823 som vid 1828 och 1832 års riksdagar anhöllo emellertid Ölands riksdagsfullmäktige om befrielse från utgivande av den vid delningen utmarkslotterna åsatta räntan. Till stöd härför anfördes huvudsakligen följande. Ehuru jakträtten å Öland från uråldriga tider varit förbehållen Kungl. Maj:t och alla högdjur på ön varit fridlysta, vilket gällt såväl för inägorna som utmarkerna, hade likväl denna rätt endast angått djuren och icke varit så vidsträckt, att själva jorden någonsin ansetts för en Kungl. Maj:ts och kronans tillhörighet. Utmarkerna hade fastmera betraktats såsom hemmanens betesmark, därå allmogen i alla tider ägt betesrättigheter, som vid skattläggningarna blivit upptagna bland hemmanens så kallade härligheter och ingått i beräkningen vid hemmantalets bestämmande. Hemmanen skulle alltså genom den tillkomna räntan å utmarkslotterna få sig ålagda dubbel skatt för en och samma förmån.

Den vid 1823 års riksdag gjorda framställningen avsågs genom Kungl. Maj:ts resolution den 9 mars 1824. Framställningen vid 1828 års riksdag föranledde ständerna att hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning av frågan. Sedan Kungl. Maj:t hört Ölands invånare och inhämtat utlåtande av kammarkollegium, fann Kungl. Maj:t emellertid genom brev den 9 juni 1832 skäligt lämna ständernas hemställan utan bifall. Kungl. Maj:t hade nämligen enligt vad nämnda brev utvisar inhämtat i huvudsak följande: Av de under 16- och 1700-talen utfärdade, här ovan omnämnda författningarna framginge, att kronan från äldre tider utövat en med författningarna överensstämmande äganderätt till utmarken å Öland. Då tillstånd lämnats till intagor å denna utmark, hade detta alltid skett mot särskild skatt efter vad författningarna om kronans parker i allmänhet föreskrivit. Enligt en vid generallantmäteriet gjord undersökning hade i kartor och handlingar någon utmark ej blivit antecknad såsom hemmanen eller byarna tillhörig. Såväl av 1690 års skattläggningsmetod för Öland som av skattläggningshandlingar framginge, att någon ränta för mulbete icke blivit påförd hemmannen. Till följd härav funne Kungl. Maj:t sin och kronans äganderätt till utmarken vara ostridig ävensom att den av hemmanen därå begagnade mulbetesrätten lagligen icke kunde anses hava förändrat utmarkens bestämda natur av kronopark. Då Kungl. Maj:t sedermera i samband med djurgårdsinrättningens upphörande medgivit, att viss del av utmarken finge fördelas mellan hemmanen under full och evärdlig äganderätt, hade sådant enligt gällande författningar icke kunnat och ej heller lämpligen bort äga rum, utan att särskild skatt bestämdes åt staten för dess avstådda äganderätt till utmarken.

I anledning av en av riksdagsfullmäktige från Öland gjord framställning vid 1834 års riksdag förnyade ständerna sin anhållan om undersökning för utrönande, om icke hemmanens på Öland mulbetesrättigheter å utmarkerna medräknats vid hemmanens skattläggning. Sedan Kungl. Maj:t anbefallt kammarkollegium att verkställa sådan utredning, förklarade kammarkollegium i utlåtande den 2 september 1836 bland annat, att det genom undersökningen ytterligare blivit bekräftat, vad som dessförinnan även varit ådaga-lagt, nämligen att utmarken ifråga alltid varit en Kungl. Maj:ts och kronans tillhörighet, därtill hemmansägarna utom den av gunst och nåd

begagnade mulbetesrätten icke någonsin ägt någon rättighet. Härefter beslöt Kungl. Maj:t genom brev den 18 november 1836, att framställningen icke skulle föranleda någon Kungl. Maj:ts vidare åtgärd.

På ständernas hemställan medgav emellertid Kungl. Maj:t sedermera genom brev den 4 juni 1842, att hemmansägarna på Öland skulle, då den fördelade utmarken i allmänhet ansåges vara av svag beskaffenhet, förunnas befrielse från eller lindring i räntan för utmarkslotterna.

Vad särskilt de avsatta områdena angår, torde här böra erinras om följande ärenden angående dylika områden.

Ett av områdena nämligen en för kalkbränneri avsatt plan vid Grönvik i Föra socken togs icke i anspråk för det därmed avsedda ändamålet. Planen blev till följd därav enligt Kungl. Maj:ts brev den 9 mars 1850 utarrenderad för kronans räkning. Sedermera förordnade Kungl. Maj:t genom brev till kammarkollegium den 17 februari 1882, att planen skulle efter arrendetidens utgång under de i Kungl. Maj:ts brev den 29 maj 1874 omförmälda villkor å offentlig auktion säljas till den högstbjudande. Efter därefter hållen auktion å lägenheten antog Kungl. Maj:t, såsom Kungl. Maj:ts brev den 25 augusti 1882 närmare utvisar, ett av enskild person avgivet köpeanbud å lägenheten.

En till »ett institut för linkultur och vävnad efter norrländska metoden» avsatt plan blev, då den därtill icke användes, jämlikt Kungl. Maj:ts brev den 9 mars 1850 och den 8 september 1899 upplåten till sällskapet för inhemsk silkesodling med skyldighet för sällskapet att under viss förutsättning avträda lägenheten till statsverket.

På sätt närmare framgår av Kungl. Maj:ts proposition nr 235 till 1916 års riksdag, föreslog Kungl. Maj:t då riksdagen medgiva, att viss del av ett vid utmarksdelningen avsatt område för »grustäkt vid vägfyllning» i Kastlösa socken finge försäljas till enskild person. Enligt det vid propositionen fogade statsrådsprotokollet uttalade vederbörande departementschef, att han i likhet med lantmäteristyrelsen och kammarkollegium, som upplyst, att användbart grus för väglagning eller vägfyllning dämera icke finnes i grustaget, ansåge, att dispositionsrätten till grustaget återgått till kronan och att grustaget därigenom utan vidare hade ingått i statens domäners fond. Sedan riksdagen lämnat sitt bifall till propositionen, blev området försålt till enskild person.

Av Kungl. Maj:ts proposition nr 193 till 1907 års riksdag inhämtas bland annat följande: Vid utmarksdelningen hade avsatts bland annat dels en plats till köping vid Mörbylånga skans i Mörbylånga socken dels ock en plan till allmänt fiskläge söder om köpingsplanen. Genom Kungl. Maj:ts brev den 13 oktober 1820 medgavs, att en köping finge anläggas på köpingsplanen med rättighet för varje svensk medborgare att efter sökt och vunnet tillstånd av länsstyrelsen i orten därstädes bosätta sig och idka handel å alla inrikes orter eller lovligt hantverk. I ett den 27 april 1825 av Kungl. Maj:t utfärdat reglemente för Mörbylånga köping bestämdes bland annat, att var och en som i föreskriven ordning vunnit burskap i köpingen vore berättigad att under äganderätt upptaga och bebygga den lediga tomt, han helst åstundade. Sedermera förordnade Kungl. Maj:t genom brev den 26 september 1881, att alla då oupptagna tomter och planer inom köpingens område skulle vara köpingens egendom och att det skulle ankomma på köpingens kommunalstämma att pröva, huruvida och på vad villkor upplå-

telse av tomter finge ske till enskilda. Sedan köpingsplanen blivit nära nog fullständigt bebyggd och behov av utvidgning av köpingen gjort sig gällande, anhöll köpingen hos Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t måtte bevilja köpingen rätt att mot den ersättning till kronan, som kunde finnas skälig, med full äganderätt förvärva ovannämnda vid utmarksdelningen avsatta fiskläge söder om köpingen. Vid sin framställning fogade köpingen utdrag av protokoll, hållna vid kommunalstämmor med Resmo och Mörbylånga socknar, varav framginge, att kommunalstämmorna beslutat att till köpingen avstå nyttjanderätten till fiskläget i fråga för en ersättning av 3,000 kronor till socknarnas hemmansinnehavare gemensamt. Länsstyrelsen, som hördes över framställningen, hemställde, att fiskläget måtte överlätas till köpingen utan ersättning till statsverket.

I sitt i sistnämnda ärende avgivna utlåtande anförde kammarkollegium följande: Huruvida området vid utmarksdelningen avsattes till fiskläge för allenast jordägarna inom Resmo och Mörbylånga socknar eller för en var, som ville för sådant ändamål begagna detsamma, framginge icke fullt tydligt av delningshandlingarna. I orten hade dock, såsom det ville synas, uppfattningen allt dittills varit den, att upplåtelsen skett till bemalte jordägare. I vilket fall som helst och även om genom berörda förfogande själva äganderätten till jordområdet icke avhänts kronan, syntes dock vid områdets avsättande till fiskläge all tanke på områdets framtida disponerande för kronans räkning varit utesluten. I betraktande därav och då den mark, som vid utmarksdelningen ursprungligen avsattes till plan för Mörbylånga köping, till detta ändamål avståtts utan något därför betingat vederlag till kronan, syntes det kammarkollegium väl knappast förefinnas tillräckligt skäl för kronan, att, då köpingen nu behövde ifrågavarande jordområde för sin utvidgning, av köpingen fordra någon gottgörelse för avståendet av äganderätten till området. På grund därav biträdde kammarkollegium länsstyrelsens i sådant hänseende i ärendet gjorda hemställan. Vederbörande departementschef förklarade härefter enligt det i ärendet förda statsrådsprotokollet, att han ansåge, att vad i ärendet förekommit och särskilt den osäkerhet, som rädde ifråga om den rätt, som kunde tillkomma kronan till området, ineffattade fullgoda skäl att medgiva upplåtelse till Mörbylånga köping av området ifråga utan ersättning till statsverket. I överensstämmelse med den sålunda av departementschefen uttalade uppfattningen, beslöt Kungl. Maj:t, att i propositionen hemställa om riksdagens medgivande till fisklägets överlåtande till köpingen utan ersättning till statsverket. Propositionen blev sedermera av riksdagen bifallen.

Inom ovannämnda två socknar, Resmo och Mörbylånga, avsattes vid utmarksdelningen förutom fiskläget åtskilliga andra allmänna planer. Å dessa områden hade ett stort antal enskilda personer slagit sig ned. Vid åtskilliga tillfällen hade det inträffat, att de byggnader, dessa personer uppfört åt sig å planerna, varit nära att omkullgrävas av hemmansägarna i trakten, vilka förmenade sig hava rätt att taga grus å planerna, varhelst de önskade. För att skydda sig häremot vidtogo då innehavarna av boningsplatserna å områdena åtgärder för att erhålla äganderätt till sina boplatser. Framställningar därom gjordes hos länsstyrelsen, som emellertid fann sig icke kunna bifalla desamma, då försäljning förmenades icke kunna ske utan Kungl. Maj:ts och riksdagens bifall. Sedan framställningarna förnyats hos Kungl. Maj:t, förklarade Kungl. Maj:t genom brev den 24 november 1916, att Kungl. Maj:t ej funne skäl bifalla framställningarna, men att från Kungl. Maj:ts och kronans sida hinder icke mötte för sökandena att fortfarande tillsvidare

hava byggnaderna kvarstående å dessas dåvarande platser, varjämte det skulle åligger länsstyrelsen att låta verkställa utredning till möjligt näende av säkerhet för sökandena att hava sina boplatser kvar och därmed jämte förslag och yttrande till Kungl. Maj:t inkomma.

Härjämte må erinras, att Kungl. Maj:t genom brev den 16 oktober 1915 funnit en av enskild person gjord framställning om rätt att inlösa viss del av ett till lots- och hamnplats vid Kårholmen i Löts socken avsatt område icke kunna bifallas. I ärendet anförde kammarkollegium bland annat följande: Sökanden syntes icke hava visat någon laglig rätt att besitta det av honom innehavda och från början obehörigen intagna området än mindre det av honom ytterligare till inlösen begärda området, tillhoppa 12.962 hektar av Kungl. Maj:ts och kronans mark vid Kårholmen. Enligt vad handlingarna utvisade hade området upplåtits till boningsplatser för dem, som med vederbörligt tillstånd åstundade att nedsätta sig vid Kårholmen till idkande av sjöfart och fiske. Med hänsyn till områdets storlek kunde det uppenbarligen ej för sökanden vara för sådant ändamål behöfligt. Genom en överlåtelse av hela området till en enda person skulle givetvis syftet med områdets avsättning för berörda ändamål alldeles förfelas. Om också detta syfte under den långa tiden dittills icke kunnat i någon mån förverkligas, torde, med avseende å vad den s. k. fiskehamnskommissionen i sitt under februari 1909 avgivna betänkande anført rörande ifrågavarande hamnplats, ett annat förhållande i framtiden kunna vara att motse.

Vidare må omnämnas, att det vid Kårholmen avsatta området till hamn- och lotsplats samt till boningsplatser för dem, som åstundade att där nedsätta sig till idkande av sjöfart och fiske, ävensom ett inom Bredinge by i Kastlösa socken till grustag undantaget område av kammarkollegium genom beslut den 8 oktober 1925 respektive den 21 december 1922, varemot besvär icke synas hava anförts, upptagits i jordeboken bland kronoegendomar under allmän disposition.

Erinras må slutligen, att på Kungl. Maj:ts prövning är beroende några framställningar från enskilda personer rörande rätt att förvärva eller bibehållas vid vissa områden, belägna å ifrågavarande vid utmarksdelningen för allmänt behov avsatta områden.

Av den i ärendet verkställda utredningen framgår, att Kungl. Maj:t och kronan genom de i samband med utmarksdelningen å Öland givna bestämmelserna till statsändamål och allmänna lokala behov samt till enskilda fritt disponerat ifrågavarande utmark. Staten har sålunda betraktat sig såsom ägare till den mark, som blev föremål för delningen. Vid denna synes kronan ej hava avstått från äganderätten till annan del av utmarken än den, som tilldelades hemman till utökning av deras förutvarande markinnehav eller indelades till nya hemman och lägenheter. Kronan torde därför få anses hava behållit äganderätten jämväl till de för allmänt behov avsatta områden, varom nu är fråga. Av kronan gjorda upplåtelser av dessa områden eller planer lärer få anses hava skett allenast med nyttjanderätt, att åtnjutas så länge områdena erfordras för det ändamål, varför de blivit avsatta. Intet av vad i senare handlagda ärenden rörande områdena förekommit tyder på, att någon förändring skulle hava

Departements-
chefen.

inträtt i Kungl. Maj:ts uppfattning rörande rätten till områdena. Man torde sålunda hava anledning utgå från, att kronan är ägare av områdena och äger fri dispositionsrätt till desamma, i den mån de icke nyttjas för med dem avsett särskilt syfte.

Den av länsstyrelsen verkställda utredningen har emellertid visat, att ett stort antal av områdena numera helt eller delvis disponeras för ändamål, som är främmande för det vid delningen avsedda, vare sig de för närvarande innehavas av enskilda personer, som påstå sig vara lagfarna ägare av områdena eller vilka önska förvärva äganderätt till desamma, eller av kommuner eller menigheter.

Sådana förhållandena nu äro, torde det vara nödvändigt, att åtgärder vidtagas för en reglering av dispositionsrätten till områdena. Av vikt är givetvis för de många personer, som slagit sig ned på dylika områden och därstädes byggt hus och odlat eller eljest nedlagt törhända icke obetydliga kostnader, att vinna säkerhet rörande den rätt, med vilken marken av dem innehaves, samt att i förekommande fall tillförsäkra sig tryggt innehav därav. I andra fall, där områdena ej ännu tagits i anspråk och ej heller tarvas för deras ursprungliga ändamål, kan befinnas lämpligt att genom nya upplåtelser nyttiggöra desamma.

För vinnande av en sådan reglering torde med hänsyn till föreliggande förhållanden varje upplåtelse böra bliva föremål för särskild undersökning, därvid, i händelse fastigheten redan är under bruk, innehavarens rätt utredes. Enär för särskilda områden likartade förhållanden äro rådande, torde en dylik undersökning icke behöva möta alltför stora svårigheter. Nämnda undersökning torde böra verkställas av kammarkollegium eller dess advokatfiskalsämbete.

Allt efter undersökningens utfall torde underhandlingar böra upptagas med nuvarande brukare eller eventuella spekulanter å särskilda områden angående fastigheternas upplåtande med äganderätt eller nyttjanderätt. Dylika äganderättsupplåtelser torde ske genom kontantköp eller enligt de i Kungl. Maj:ts brev den 29 maj 1874 upptagna villkor eller jämlikt grunderna för egnahemsupplåtelser. Då i de allra flesta fall här torde vara fråga allenast om mindre bostadslägenheter, lärer upplåtelser i anslutning till bestämmelserna om den nya åborätten knappast kunna ifrågakomma. I vissa fall kunna förhållandena tänkas vara sådana, att osäkerheten beträffande kronans rätt till områdena eller billigheten bjuder, att kronan utan vederlag avstår från sin rätt till desamma. Tänkas kan i undantagsfall bliva nödvändigt att vidtaga åtgärder för återvinnande till kronan av dylika områden. Vad nu sagts torde även böra tillämpas i de fall, då kommuner eller menigheter innehava områden av ifrågavarande slag och nyttja desamma väl icke för det därmed avsedda ändamålet men för tillgodoseendet av något sitt särskilda behov. Fråga synes även då kunna uppkomma, om icke kronan på sätt, som skedde vid den av mig förut omnämnda upp-

låtelsen av ett av områdena till Mörbylånga köping, bör utan ersättning till statsverket avstå från sin rätt till områdena.

Prövningen av upplåtande med äganderätt av område synas böra ankomma på Kungl. Maj:t. Med hänsyn till det ringa värde, som ifrågavarande områden i de flesta fall torde äga, samt det stora antalet områden torde knappast böra ifrågasättas, att de särskilda upplåtelserna göras till föremål för riksdagens prövning.

Den värdering av för försäljning avsett område, som bör föregå försäljningen, synes böra ske i den vid försäljning av kronodomäner vanliga ordningen, därvid för kostnadernas nedbringande bör tillses, att värdering i möjligaste mån verkställas samtidigt beträffande de i samma trakt förefintliga, till upplåtande ifrågasatta områden. I övrigt bör såväl utredningen för försäljning som upplåtande med nyttjanderätt av område ombesörjas av den vid handhavande av kronodomänerna i allmänhet bestämmande myndigheten, d. v. s. domänstyrelsen. Inflytande köpeskillingar och arrendeavgälder böra tillgodoföras statens domäners fond och köpeskillingarna användas till inköp av skogsmark.

Enär Kungl. Maj:t icke torde äga befogenhet att utan riksdagens medgivande försälja områden av förevarande slag eller efterskänka kronans rätt till områdena, synes dylikt medgivande böra inhämtas.

På grund av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte förslå riksdagen medgiva,

att Kungl. Maj:t må, utan riksdagens hörande i varje särskilt fall, i huvudsaklig överensstämmelse med vad ovan föreslagits samt med den rätt kronan till desamma må äga, ej mindre försälja vid utmarksdelningen å Öland för allmänna behov avsatta men för det avsedda ändamålet ej nyttjade områden än även, där särskilda skäl därtill föreligga, förordna om avstående utan vederlag av dylika områden; skolande vid försäljning, varom nyss nämnts, inflytande köpeskillingar tillföras statens domäners fond samt användas till inköp av skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan finner Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten gott lämna bifall samt förordnar, att proposition i ämnet av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet;
Joh:s Thygesen.